

PROGRAM NAUCZANIA
JĘZYKA POLSKIEGO

Ewa Jaskółowa

Świat do przeczytania

LICEUM I TECHNIKUM

Projekt okładki i strony tytułowej

Anna Zakrzewska

Korekta

Ingeborga Jaworska-Róg

ISBN 978-83-61245-84-1

© Copyright by Wydawnictwo Piotra Marciszuka STENTOR

© Copyright by Ewa Jaskółowa

Warszawa 2012

Łamanie

Anna Zakrzewska

Druk

Read Me

Wydawnictwo Piotra Marciszuka STENTOR

02-793 Warszawa, ul. Przy Bażantarni 11

tel. (22) 544 59 00

faks (22) 544 59 03

www.stentor.pl

e-mail: stentor@stentor.com.pl

1. Założenia ogólne	5
2. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania	8
2.1. Cele wychowawcze powiązane z celami kształcenia	8
2.2. W zakresie odbioru wypowiedzi i wykorzystania zawartych w nich informacji	9
2.3. W zakresie analizy i interpretacji tekstów kultury	9
2.4. W zakresie tworzenia wypowiedzi	9
2.5. W zakresie samokształcenia	10
3. Treści kształcenia	10
3.1. Teksty kultury wymienione w Podstawie programowej	11
3.2. Terminy, pojęcia, umiejętności w obszarach wymagań ogólnych	14
4. Procedury osiągania celów w zakresie kształcenia i wychowania	20
5. Opis założonych osiągnięć ucznia po zakończeniu trzyletniego cyklu nauki w liceum	24
5.1. Odbiór i tworzenie wypowiedzi	24
5.2. Analiza i interpretacja tekstów	24
5.3. Samokształcenie i świadomość językowa	25
6. Propozycja kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia	25

1. Założenia ogólne

Program nauczania języka polskiego w szkole ponadgimnazjalnej, zatytułowany *Świat do przeczytania*, realizowany z serią podręczników do klasy I–III pod tym samym tytułem, stawia w centrum zainteresowania: ucznia, różne teksty kultury oraz język. Uczeń jako podmiot poznający zostaje zaproszony do dialogu, który trwa od wieków między tekstami.

- Zgodnie z założeniami Podstawy programowej *Świat do przeczytania* realizuje **antropologiczną koncepcję kształcenia** polonistycznego. Oznacza to, że ostatecznym celem zdobywania przez ucznia wiedzy i umiejętności jest świadome kształtowanie przez niego własnego życia, rozumienie otaczającej rzeczywistości, umiejętność podejmowania dialogu z innymi.
- Program szczególną uwagę zwraca na rozwijanie i doskonalenie umiejętności **analizy i interpretacji** tekstu literackiego oraz innych tekstów kultury – według zasady: od tekstu do kontekstu, od doświadczania tekstu do jego interpretacji, a w konsekwencji do interpretacji i rozumienia świata.
- Program zakłada pokazanie kultury jako wielowymiarowego, różnorodnego obszaru, w którym teksty wchodzą ze sobą w dialog, ujawniając znaczenia wynikające z intertekstualnych zderzeń.
- Podstawę metodologiczną dla programu stanowią postrukturalne koncepcje czytania hermeneutycznego, intertekstualnego, kognitywistycznego, dekonstrukcyjnego, feministycznego czy pragmatycznego zakładające budowanie **wielu interpretacji**, które wszakże **nie mogą być dowolne. Każda wypowiedź interpretacyjna musi wynikać z zasad logicznego myślenia i być uprawomocniona przez sam tekst.**
- Podstawa metodologiczna uwidacznia się w obudowie dydaktycznej – w pytaniach i zadaniach adresowanych do ucznia, w sposobie „przeprowadzania” go przez tekst, **nigdzie jednak nie istnieje jako wykład, świadomość jej nie jest bowiem potrzebna uczniowi.**
- Zgodnie z Podstawą programową **treści literacko-kulturowe i językowe są ściśle zintegrowane**, bo żyjemy w języku i poprzez język. Język jest narzędziem komunikacji, ale również przekazuje obraz świata zawarty w tekście literackim, wypowiedziach i tekstach uczniowskich.
- Uczeń zapraszany jest do refleksji nad językiem, jego przemianami oraz znaczeniami wynikającymi z różnych kontekstów, w jakich używa się języka. Proszony jest o refleksje związane z odbiorem i rozumieniem różnych tekstów kultury (dzieło literackie, obraz, film, spektakl teatralny, dzieło architektoniczne i muzyczne). Działania ucznia mają prowadzić go do tworzenia tekstów, reprezentujących różne formy wypowiedzi. Teksty uczniowskie odzwierciedlają z jednej strony poziom umiejętności językowych i komunikacyjnych, z drugiej – sposób myślenia o świecie,

formujący się w procesie interpretacji tekstów kultury. Perspektywa dydaktyczna (wiem, umiem) łączy się zatem ściśle z perspektywą kognitywną (tak myślę, tak oceniam, tak postrzegam świat).

- Program konsekwentnie **nawiązuje do gimnazjalnego poziomu kształcenia** zgodnie z założeniem Podstawy programowej, że dwa poziomy ponadpodstawowe, czyli gimnazjalny i licealny, powinny stanowić wspólny i logicznie powiązany ciąg edukacji polonistycznej.
- W programie następuje wyraźne **przesunięcie akcentu z kształcenia historyczno-literackiego w kierunku tekstowo-komunikacyjnego**. Oznacza to, że uczeń otrzymuje propozycję lektury w układzie chronologicznym, po to, by mógł uporządkować wiedzę historycznoliteracką, miał świadomość ciągłości i wzajemnych relacji procesów kulturowych, ale jego lektura jest doświadczaniem ściśle związanym z miejscem i czasem, w jakim się dokonuje. Kontekstem lektury utworów z epok odległych stają się znajome teksty kultury współczesnej (książki, filmy, spektakle teatralne, współczesna muzyka i tekst do niej, a także malarstwo i architektura).
- Program zakłada, że uczeń podejmie wysiłek odkrywania dla siebie świadomości człowieka dawnych epok. Za każdym proponowanym utworem kryje się człowiek, którego emocje, przeżycia, świadomość, system wartości współczesny czytelnik może przyjmować lub odrzucać. Jednak aby to zrobić, musi wejść z tekstem w dialog.
- Zasada **od tekstu do kontekstu** umożliwia twórczy dialog. Uczeń nie otrzymuje żadnych gotowych wiadomości przed lekturą, to ona staje się punktem wyjścia do budowania wiedzy. Poznawane przez ucznia teksty kultury mówią o egzystencjalnych problemach, systemach wartości, postawach i wyborach, pozwalają mu więc odkrywać zjawiska ważne dla czasu, w jakim powstawały dzieła, a także uświadamiać sobie stopień aktualności lub tylko historyczności danego tekstu.
- Program zakłada, że po lekturze uczeń będzie mógł konfrontować swoje spostrzeżenia, wnioski oraz interpretacje z interpretacjami innych. W ten sposób jego wiedza zostanie pogłębiona i usystematyzowana. Taki kierunek pracy nauczyciela z uczniem, w myśl programu i podręcznika, który go realizuje, powinien umożliwić wykształcenie człowieka otwartego, odważnie formułującego problemy i potrafiącego je rozwiązywać.
- Realizacja programu skupiona jest wokół trzech głównych celów ogólnych zapisanych w Podstawie programowej:
 1. odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w niej informacji;
 2. analiza i interpretacja tekstów kultury;
 3. tworzenie własnej wypowiedzi.

Cele te realizowane były już w szkole podstawowej i gimnazjum w odpowiednio łatwiejszym i węższym zakresie w porównaniu z tym, jaki zostaje zaproponowany w szkole ponadgimnazjalnej.

- Podstawę realizacji programu stanowi podręcznik zatytułowany *Świat do przeczytania*. Jego stałe, powtarzające się regularnie moduły pozwolą na zaprojektowanie takiego procesu dydaktycznego, w którym nowa wiedza budowana będzie na tej, którą uczeń zdobył w gimnazjum i szkole podstawowej.

- Rozdziały uporządkowane są chronologicznie od antyku po współczesność i wewnątrz podzielone na podrozdziały poruszające problemy, których egzemplifikację stanowią dzieła różnych autorów.
- Każdy podrozdział rozpoczyna się modulem **To już znasz** proponującym ćwiczenia językowe i działania na tekstach znanych z wcześniejszych etapów kształcenia, które pozwolą uczniowi na uruchomienie wiedzy już zdobytej. Ćwiczenia te motywują ucznia i przygotowują go do rozwiązywania zadań i problemów zawartych w module zatytułowanym **Dialogi z tekstem, dialogi tekstów**.

Zadania z modułu **To już znasz** zawierają wskazówki ułatwiające wykonanie prezentacji, wstępne przedyskutowanie problemów, które będą poruszone w podrozdziale, interpretację dzieł plastycznych. Dobrze przeprowadzone lekcje wstępne mogą pełnić ważną funkcję przygotowującą i motywującą do lektury utworów obowiązkowych.

Z zapisów Podstawy programowej dla wcześniejszych etapów kształcenia wynika, że nie wszyscy uczniowie musieli czytać te same teksty, dlatego proponowane w module ćwiczenia wstępne są tak pomyślane, by uczniowie mogli wymienić się między sobą informacjami.

- W module **Dialogi z tekstem, dialogi tekstów** uczeń znajdzie fragmenty obszernych dzieł literackich oraz teksty poetyckie. Obudowa metodyczna do każdego cytowanego fragmentu jest skonstruowana w taki sposób, żeby uwzględnić interpretację całości dzieła, jeśli w Podstawie programowej zalecana jest lektura całego utworu. Pytania oraz polecenia do tekstu mają pobudzić ucznia do myślenia, pomóc mu w interpretacji dzieła. Autorzy podręcznika nie zakładali jednoznacznych, krótkich odpowiedzi, zamierzali natomiast zachęcić do **rozmowy, w której uczestnikami są uczniowie i nauczyciel na równych prawach**. W rozmowie ujawnia się zwykły sposób czytania, czyli doświadczanie lektury, a z niego mogą i powinny zrodzić się interpretacje. Ich wielość musi jednak być ograniczona samym tekstem, bo uczeń na ostatnim etapie kształcenia powinien zdać sobie sprawę z tego, że **wielość nie oznacza dowolności**.
- W kolejnym module zatytułowanym **Jak interpretują inni** uczniowie mają szansę skonfrontować swoje propozycje odczytań tekstu z innymi wybranymi interpretacjami. Moduł ten realizowany jest w dwu wariantach:

1. Przedstawiane są interpretacje autorstwa badacza literatury i kultury – wówczas do cytowanego fragmentu szkicu krytycznego lub tekstu teoretycznoliterackiego dołączone są pytania sprawdzające, jak zrozumiany został tekst.
2. Interpretacja jest autorską propozycją twórców podręcznika, czasami wzbogaconą o głosy innych badaczy. Stara się ona wskazywać różne możliwe kierunki lektury.

Taki sposób pracy z utworem: tekst → interpretacja uczniowska → interpretacja badacza, może stanowić dla ucznia mobilizację intelektualną, pozwala mu budować poczucie własnej wartości. Zdarzyć się może, że uczniowie w module **Jak interpretują inni** odnajdą także swoje pomysły interpretacyjne, choć pewnie częściej spotkają tu rozszerzenie własnych odczytań.

- Każdy podrozdział kończy się modulem **To trzeba wiedzieć** i/lub **To warto wiedzieć**. Zawierają one istotne informacje podsumowujące problemy dyskutowane w danym podrozdziale.
- Każdy rozdział (epoka) kończy się syntezą zatytułowaną **Dialog z tradycją**. Nauczyciel może wykorzystać zamieszczone tym module utwory współczesne, podejmujące najczęściej polemiczny dialog z przedstawionymi wcześniej problemami, konwencjami, prądami czy ujawnianą w utworach mentalnością człowieka epoki, by podsumować pracę nad danym okresem literackim.

W części **Dialog z tradycją**, zgodnie z założeniami Podstawy programowej, autorzy proponują do analizy różne teksty kultury, a więc: obrazy, współczesny szkic krytyczny i utwór współczesnego autora.

- Program kładzie nacisk zarówno na ćwiczenia w rozmowie, przygotowywanie dłuższych wypowiedzi ustnych, jak i ćwiczenia w tworzeniu różnego typu form wypowiedzi pisemnej. W podręczniku zostają przypomniane formy wypowiedzi poznane przez uczniów na wcześniejszych etapach edukacji oraz wprowadzane nowe – ze szczególnym uwzględnieniem tekstów argumentacyjnych, prezentujących wywód myślowy.

2. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania

2.1. Cele wychowawcze powiązane z celami kształcenia:

- wspieranie ucznia w poszukiwaniach odpowiedzi na ważne i często trudne pytania egzystencjalne związane z wyborami moralnymi oraz rozwijanie zainteresowań humanistycznych;
- pokazywanie sposobów budowania więzi międzykulturowych przez propagowanie postaw tolerancji i otwarcia na spotkanie z innym;
- uświadamianie przez rozmowę i dyskusję istnienia różnorodnych tendencji we współczesnej kulturze oraz pomoc w ich hierarchizowaniu;
- pokazywanie sposobów pogłębiania odbioru lektury, nauczanie wnikliwości patrzenia na problemy drugiego człowieka i kultury, w której jest on zanurzony;
- inspirowanie i wspieranie ucznia w poszukiwaniach odpowiednich sposobów wyrażania się, kształcenie świadomości językowej i motywowanie do samodzielnych poszukiwań oraz samokształcenia;
- akceptowanie poszukiwań wiedzy w cyfrowych mediach, z pokazaniem problemów plagiatu i kradzieży cudzej własności;
- **bezwzględne ustalenie zasady, że każdy tekst wybrany przez nauczyciela i/lub uczniów do lektury zostanie przez wszystkich przeczytany.**

Realizując rozszerzony zakres programowy, nauczyciel:

- wspomaga ucznia w jego rozwoju intelektualnym, poszukiwaniach źródeł wiedzy, wspiera w samodzielnym budowaniu ustnych i pisemnych interpretacji tekstów kultury, akceptuje jego pogłębioną wiedzę o kulturze, także popularnej, nie krytykuje systemu wartości, ale podejmuje z nim dialog.

2.2. W zakresie odbioru wypowiedzi i wykorzystania zawartych w nich informacji:

- odczytywanie skomplikowanych tekstów, wnikliwy i refleksyjny ich odbiór w warstwie znaczeniowej i językowej;
- określanie funkcji zastosowanych środków językowych w różnych typach tekstów oraz określanie ich funkcji wynikającej ze specyfiki artykułów publicystycznych czy popularnonaukowych;
- rozwijanie sprawności językowej dzięki pogłębianiu świadomości kryteriów poprawnościowych;
- rozumienie czytanych tekstów na poziomie dosłownym, metaforycznym, symbolicznym;
- pogłębianie refleksji o etycznej wartości użyc języka.

2.3. W zakresie analizy i interpretacji tekstów kultury:

- znajomość utworów literackich, dzieł malarskich, filmów oraz innych przewidzianych w Podstawie programowej tekstów kultury wybranych przez nauczyciela i uczniów;
- stosowanie w analizie dzieła literackiego, w sposób sfunkcjonalizowany, podstawowych pojęć z zakresu poetyki;
- świadome wykorzystywanie w interpretacji wiedzy o różnych kontekstach, które mogą być uruchomione przez interpretowany tekst;
- poznawanie różnych faktów historycznych i kulturowych, niezbędnych dla zrozumienia tekstu literackiego oraz odczytania jego sensu;
- świadome porównywanie różnych tekstów kultury, literackich i pozaliterackich, by odczytać ich wzajemne związki, określić występujące między nimi podobieństwa lub różnice.

2.4. W zakresie tworzenia wypowiedzi:

- budowanie skomplikowanych wypowiedzi – zwłaszcza pisemnych w formie rozprawki problemowej, rozprawki interpretacyjnej, a także szkicu interpretacyjnego;
- świadome posługiwanie się językiem, w tym różnego typu chwytami retorycznymi oraz ujawnianie własnej kompetencji językowej;
- stosowanie w wywodzie argumentacyjnym podstawowych zasad logiki;
- sprawne posługiwanie się słownictwem z zakresu prezentowanych kręgów tematycznych;

- przygotowywanie prezentacji na zadany temat z wykorzystaniem komputera i programu PowerPoint; przedstawianie tematu w sposób zrozumiały i przekonujący.

2.5. W zakresie samokształcenia:

- samodzielne poszukiwanie literatury pomocnej przy opracowywaniu różnych zagadnień;
- selekcjonowanie materiałów ze świadomością kryteriów selekcji;
- poszukiwanie publikacji w zasobach bibliotek tradycyjnych i cyfrowych;
- świadome korzystanie z internetu jako źródła informacji przydatnego do opracowywania tematów, a **nie jako źródła gotowych prac**;
- tworzenie własnych baz danych, niezbędnych do przygotowania prezentacji, referatów, wystąpień publicznych.

3. Treści kształcenia

Program *Świat do przeczytania* ma układ chronologiczno-problemowy. Oznacza to, że w kolejnych klasach uczniowie poznają wybrane teksty kultury (literackie, malarskie, architektoniczne, muzyczne) powstałe od starożytności po współczesność. Tematyka poszczególnych rozdziałów podręcznika skupia się wokół problemu spotkania z kulturą kolejnych epok. Spotkanie zakłada „dialog” tekstu z odbiorcą i „dialog tekstów”, by był on pełniejszy i bogatszy, spotkaniom z kulturą epok dawnych towarzyszą teksty literackie i krytycznoliterackie powstałe w XX i XXI w.

Zgodnie z założeniami Podstawy programowej, *Świat do przeczytania* proponuje lekturę mniejszej liczby utworów literackich, zakłada jednak, że będą one przeżyte, wnikliwie przedyskutowane, a podczas interpretacji zostaną uwzględnione różne możliwości ich odczytania. Nauczyciel ma do odegrania ważną rolę inspiratora rozmów i dyskusji a jednocześnie weryfikatora odbiegających od tekstu, dowolnych uczniowskich interpretacji. Zadanie nauczyciela polega bowiem na:

1. uświadomieniu uczniom, że **wielość interpretacji nie oznacza ich dowolności**;
2. **wyposażeniu wychowanków w podstawowe narzędzia analizy tekstu** literackiego, w czym pomocna jest obudowa dydaktyczna zamieszczona w podręczniku realizującym program.

Odbiór tekstu powinien przebiegać od jego przeżywania (doświadczenia) do interpretowania, także w rozmaitych kontekstach wskazanych przez Podstawę programową.

Chronologiczny układ programu i podręcznika ma doprowadzić do uporządkowania wiedzy zdobytej w czasie wcześniejszej edukacji polonistycznej. Jednocześnie program jest tak pomyślany, by pogłębiać i utrwalać zdobywane wcześniej umiejętności: odbioru, analizy i interpretacji tekstów, tworzenia własnych wypowiedzi pisemnych i ustnych.

- W klasie I program proponuje spotkanie z kulturą świata starożytnego, średnio-wieczna, renesansu, baroku, oświecenia i romantyzmu.
- W klasie II uczeń spotka się z kulturą drugiej połowy wieku XIX i pierwszej połowy wieku XX.
- W klasie III będzie to spotkanie z literaturą współczesną, czyli drugiej połowy wieku XX do przełomu wieków XX–XXI.

Najważniejszym założeniem programu jest poznawanie kultury poprzez teksty. W ich doborze autorzy kierowali się zestawem utworów zamieszczonym w Podstawie programowej. **Program daje jednak możliwość wyboru.** Jest to prawo nauczyciela i uczniów, których podręcznik, skonstruowany w zgodzie z przedstawionymi założeniami programowymi, prowadzi przez wiele tekstów. **Nauczyciel, komponując na podstawie tego programu swój własny plan pracy, dokona wyboru, pamiętając, że uczniowie powinni poznać przynajmniej trzynaście tekstów o różnej objętości** (od opowiadań, dramatów do dużych powieści). Liczba lektur może być jednak większa, jeśli uczniowie je przeczytają. W klasach o rozszerzonym profilu humanistycznym nie określa się ilości utworów zalecanych do lektury.

3.1. Teksty kultury wymienione w Podstawie programowej¹

Wszystkie wymienione poniżej teksty kultury są **wyborem z Podstawy programowej**. Zestaw jest propozycją, która wszakże **nie ogranicza decyzji nauczyciela**, może on wybrać tylko niektóre pozycje spośród podanych, może też sięgnąć po teksty inne niż wskazane poniżej. **Jedynymi obligatoryjnymi tekstami są te, opatrzone gwiazdką.** Obowiązuje także bezwzględny **wymóg przeczytania trzynastu dłuższych utworów**. Pod pojęciem „dłuższych utworów” należy rozumieć teksty epickie i dramatyczne wskazane w programie lub w Podstawie programowej.

Klasa I

Program podstawowy

1. Biblia (fragmenty: Pieśni nad Pieśniami, Księgi Hioba, Apokalipsy św. Jana; wybrane psalmy: *Psalm 29*)
2. Sofokles, *Antyгона* lub *Król Edyp*
3. Jan Parandowski, *Legendy tebańskie*
4. *Dzieje Tristana i Izoldy* (fragmenty)
5. **Bogurodzica, Lament świętokrzyski*
6. *Jan Kochanowski, *Pieśni* (wybór); *Treny X, XVII*
7. Mikołaj Sęp-Szarzyński, *Sonety* (wybór)
8. Miguel Cervantes, *Don Kichote* (fragmenty)
9. Jan Chryzostom Pasek, *Pamiętniki* (fragmenty)

¹ Podstawa programowa z komentarzami, t. 2, Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum. Zgodnie z Podstawą programową, program zakłada prawo nauczyciela do wyboru utworów spośród proponowanych w podręczniku, ale nie zmusza go do ograniczenia się do nich.

10. Wiliam Szekspir, *Makbet*
11. Ignacy Krasicki, satyra *Człowiek i zwierz; Monachomachia* (fragmenty)
12. Adam Mickiewicz, *Romantyczność*; wybrane sonety
13. Adam Mickiewicz, **Dziady* cz. III; cz. IV (fragmenty)
14. Adam Mickiewicz, **Pan Tadeusz*
15. Juliusz Słowacki, wybrane wiersze
16. Juliusz Słowacki, *Kordian* (fragmenty)
17. Cyprian Norwid, wybrane wiersze
18. wybrane wiersze poetów XX-wiecznych nawiązujące do tradycji omawianych epok: Krzysztof Kamil Baczyński, Czesław Miłosz, Zbigniew Herbert, Wisława Szymborska, Adam Zagajewski, Stanisław Barańczak
19. wybór esejów i tekstów popularnonaukowych

Program rozszerzony

1. Horacy, wybrane wiersze
2. Dante Alighieri, *Boska Komedia* (fragmenty)
3. Jan Andrzej Morsztyn, wybrane wiersze
4. Daniel Naborowski, wybrane wiersze
5. Johan Wolfgang Goethe, *Faust* (fragmenty)
6. Juliusz Słowacki, *Kordian* (w całości)
7. Juliusz Słowacki, *Fantazy*
8. Zygmunt Krasiński, *Nie-Boska komedia*
9. Maria Kuncewiczowa, *Tristan 1946*
10. wybrane eseje: Mieczysław Jastrun, Jan Błoński, Jarosław Rymkiewicz
11. wybrane filmy: Krzysztof Zanussi, Andrzej Wajda, Krzysztof Kieślowski, Ingmar Bergman, Andriej Tarkowski, Federico Fellini, Akira Kurosawa

Klasa II

Program podstawowy

1. Bolesław Prus, **Lalka*
2. Fiodor Dostojewski, *Łagodna lub Zbrodnia i kara*
3. Joseph Conrad, *Jądro ciemności*
4. Stanisław Wyspiański, **Wesele*
5. Władysław Reymont, *Chłopi* (t. 1)
6. Stefan Żeromski, *Wierna rzeka* lub *Ludzie bezdomni*
7. *Witold Gombrowicz, *Ferdynand*
8. *Bruno Schulz, wybrane opowiadanie
9. Jarosław Iwaszkiewicz, wybrane opowiadanie
10. Zofia Nałkowska, *Granica*
11. Tadeusz Borowski, wybrane opowiadanie
12. Irit Amiel, opowiadanie z tomu *Osmaleni*

13. wybór wierszy z okresu Młodej Polski i dwudziestolecia międzywojennego: Jan Kasprówicz, Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Leopold Staff, Bolesław Leśmian, Julian Tuwim, Jan Lechoń, Julian Przyboś, Józef Czechowicz, Konstanty Ildefons Gałczyński

Program rozszerzony

1. Michaił Bułhakow, *Mistrz i Małgorzata*
2. Franz Kafka, *Proces*
3. Stanisław Ignacy Witkiewicz, *Szewcy*
4. Gustaw Herling-Grudziński, wybrane opowiadanie
5. Maria Dąbrowska, *Noce i dnie*
6. Maria Dąbrowska, *Dzienniki* (fragmenty)
7. wybór wierszy: Kazimierz Wierzyński, Stanisław Baliński
8. wybrane filmy: Andrzej Munk, Charles Chaplin, Orson Welles

Klasa III

Program podstawowy

1. poezja twórców drugiej połowy XX w.: Czesław Miłosz, Tadeusz Różewicz, Wisława Szymborska, Zbigniew Herbert, Miron Białoszewski, Ewa Lipska, Adam Zagajewski, Stanisław Barańczak
2. Hanna Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*
3. Gustaw Herling-Grudziński, *Inny świat*
4. Sławomir Mrożek, *Tango*
5. George Orwell, *Rok 1984*
6. Ryszard Kapuściński, *Podróż z Herodotem*
7. Isaac Bashevis Singer, *Sztukmistrz z Lublina*
8. Homilia Jana Pawła II z 2 czerwca 1979 r. ogłoszona na placu Zwycięstwa w Warszawie

Program rozszerzony

1. Witold Gombrowicz, *Dzienniki* (fragment)
2. Olga Tokarczuk, *Dom dzienny dom nocny* lub zbiór opowiadań *Szafa*
3. Tadeusz Różewicz, *Matka odchodzi*
4. Tomasz Różycki, *Dwanaście stacji*
5. Wiesław Myśliwski, *Kamień na kamieniu*
6. Paweł Huelle, *Ostatnia Wieczerza* lub *Mercedes Benz*
7. wybór filmów i sztuk teatralnych zgodnie z zapisami Podstawy programowej i niezależnie od możliwości wynikających z miejsca zamieszkania ucznia, zalecany jest wybór pozycji z aktualnego repertuaru teatralnego, kinowego, telewizyjnego lub na innych nośnikach elektronicznych

3.2. Terminy, pojęcia, umiejętności w obszarach wymagań ogólnych²

Klasa I

Odbiór wypowiedzi, samokształcenie i świadomość językowa	Analiza i interpretacja tekstów kultury oraz wartościowanie	Tworzenie wypowiedzi i świadomość językowa
- odczytywanie w tekście znaczenia pojedynczych słów i związków frazeologicznych oraz ich znaczeń w kontekście całego zdania; - rozróżnianie znaczenia realnego i etymologicznego; - rozpoznawanie typu nadawcy i adresata; - wskazywanie cech stylistycznych i określanie ich funkcji; - streszczanie logiczne tekstu; - rozpoznawanie ironii, próby objaśniania jej mechanizmu i funkcji w tekście; - poszukiwanie literatury potrzebnej do opracowania zagadnienia; - sporządzanie opisu bibliograficznego; - selekcjonowanie informacji według przyjętych lub podanych kryteriów; - korzystanie z zasobów bibliotek tradycyjnych i cyfrowych; - korzystanie ze słowników etymologicznych i słowników symboli; - tworzenie baz danych; - analizowanie znaczenia słów staropolskich i poszukiwanie znaczeń współczesnych wywodzących ze staropolskich źródeł; - dostrzeganie zmian w modelach komunikacji staropolskiej i współczesnej;	- prezentowanie własnego sposobu przeżywania dzieła; - stawianie hipotez interpretacyjnych; - rozpoznawanie konwencji utworu funeralnego, stylu biblijnego, barokowego i postawy romantycznej; - określanie funkcji zastosowanych środków wyrazu artystycznego i rozpoznawanie hiperboli, anafory, paralelizmów składniowych; - rozpoznawanie w utworach cech charakterystycznych dla średniowiecznej konwencji przedstawiania bohaterów i świętych; - rozpoznawanie cech charakterystycznych dla renesansowego humanizmu; - rozpoznawanie języka tekstu barokowego; - rozpoznawanie dydaktyzmu w utworach oświeceniowych; - rozpoznawanie charakterystycznych cech bohatera romantycznego; - rozpoznawanie synkretyzmu rodzajowego, jako cechy utworów romantycznych; - analizowanie tekstów dawnych pod względem leksykalnym i fonetycznym, dostrzeganie różnic między językiem dawnym i współczesnym; - rozpoznawanie w utworze średniowiecznych i współczesnych sposobów kreowania bohaterów; - rozpoznawanie w utworach antycznych fabuł wywiedzionych z mitów; - rozpoznawanie sposobu kreowania świata w utworach romantycznych; - porównywanie kreacji świata w utworach średniowiecznych, oświeceniowych, romantycznych;	- sprawnie wypowiadanie się w mowie i piśmie; - pisanie rozprawki problemowej na podstawie tekstów kultury; - pisanie rozprawki interpretacyjnej na podstawie danego tekstu literackiego; - pisanie referatu na zadany lub wybrany temat; - przestrzeganie zasad spójności i logiki przy konstrukcji każdej wypowiedzi pisemnej i ustnej; - redakcyjne opracowywanie własnego tekstu, by nadać mu poprawny i estetyczny kształt; - samodzielne przygotowywanie wypowiedzi argumentacyjnej z prezentacją multimedialną; - uczestnictwo w debatach i dyskusjach ze świadomością, że należy stosować uczciwe zabiegi perswazyjne; - sprawnie operowanie słownictwem z zakresu kręgów tematycznych objętych programem klasy I.

- zrozumienie aktu komunikacji językowej z umiejętnością wskazania jego składników: nadawcy, odbiorcy; kodu, komunikatu i kontekstu; - rozpoznawanie funkcji informatywnej, poetyckiej, ekspresyjnej, impresyjnej w tym perswazyjnej. Zakres rozszerzony Spełnianie wymagań powyższych oraz: - czytanie utworów, które są kontekstem dla poznawanych utworów starożytnych, średniowiecznych, renesansowych, barokowych, oświeceniowych i romantycznych; - próby twórczego wykorzystania szkiców krytycznoliterackich; - samodzielne poszukiwanie lektury, której wybór jest uzasadniany określonym celem; - dostrzeganie, że obraz świata budowany jest za pomocą języka, zarówno w literaturze jak i w komunikacji; - w procesie analizowania języka staropolskiego – dostrzeganie i wskazywanie cech języka, które decydują o jego przynależności do grupy języków słowiańskich.	- stawianie hipotez interpretacyjnych, ze wskazaniem w tekście źródła hipotezy; - próby wykorzystania w interpretacji kontekstów literackich, religijnych, filozoficznych; - porównywanie sposobu pokazywania relacji Bóg–człowiek w utworach średniowiecznych, renesansowych i romantycznych; - odczytywanie alegorycznych treści Biblii; - analizowanie środków językowych służących opisywaniu takich wartości, jak: Bóg, człowiek, dobro, prawda, piękno; - dostrzeganie w czytanych utworach wartości uniwersalnych i narodowych; - rozumienie kategorii tragizmu jako konsekwencji konfliktu wartości. Zakres rozszerzony Spełnianie wymagań powyższych oraz: - porównywanie tekstów i wskazywanie różnych ich wzajemnych relacji dotyczących problemów etycznych; - rozpoznawanie przemian konwencji klasycznych i romantycznych; - rozpoznawanie symboli biblijnych oraz ich funkcji w czytanych utworze; - rozpoznawanie znaków tradycji antycznej, judaistycznej, chrześcijańskiej; - rozpoznawanie parodii i wskazywanie jej wzorca tekstowego; - rozpoznawanie stylu utworu renesansowego, barokowego i romantycznego; - przeprowadzanie interpretacji porównawczej utworów średniowiecznych i renesansowych, średniowiecznych i romantycznych, średniowiecznych i współczesnych; - konfrontowanie tekstu literackiego z innym tekstem kultury.
--	---

² Podział wymagań ogólnych zgodny z Podsiawą programową, zob. Podsiawa programowa..., dz. cyt.

Odbiór wypowiedzi, samokształcenie i świadomość językowa	Analiza i interpretacja tekstów kultury oraz wartościowanie	Tworzenie wypowiedzi i świadomość językowa
- objaśnianie funkcji i sensu wyrazów oraz związków frazeologicznych w kontekście całego utworu; - określanie nadawcy i adresata na podstawie tego, co i jak jest wypowiedziane; - rozpoznawanie ironii i objaśnianie jej funkcji; - rozpoznawanie pytań podchwytliwych; - rozpoznawanie manipulacji językowych w różnych typach tekstów; - doskonalenie i uzupełnianie przedmiotowej bazy danych; - poddawanie świadomej analizie znaczeń słów; - rozpoznawanie różnych modeli komunikacji językowej (tradycyjnej – ustnej i pisanej, internetowej); - rozpoznawanie w tekstach różnych odmian stylizacji: archaizacji, dialektyzacji, kolokwializacji oraz ich funkcji; - rozpoznawanie słownictwa neutralnego i emocjonalnego.	- prezentowanie własnej refleksji o przeczytanym dziele z uwzględnieniem pierwszych emocjonalnych przeżyć; - problematyzowanie zagadnień przedstawionych w utworze; - rozpoznawanie konwencji romantycznych i poromantycznych; - uruchamianie wiedzy o środkach artystycznego wyrazu i określanie ich funkcji w czytanych dziełach literackich; - rozpoznawanie i określanie funkcji elementów kompozycyjnych dzieła literackiego; - dostrzeganie w czytanych utworach zjawisk charakterystycznych dla myślenia pozytywistycznego i młodopolskiego; - odkrywanie modernistycznych sposobów kreacji w utworach dwudziestolecia międzywojennego; - budowanie interpretacji logicznej i wynikającej ze sposobu analizy tekstu; - wskazywanie w interpretacji na różne konteksty kulturowe i filozoficzne, z jakich wyrasta literatura drugiej połowy wieku XIX i pierwszej połowy XX w.; - wskazywanie na dialog tekstów przez odkrywanie w nowo poznanych utworach motywów literackich, znanych z wcześniejszych lektur; - interpretowanie symbolicznych treści utworów; - odczytywanie z zastosowanych form językowych informacji o sposobie wartościowania świata; - odczytywanie z wypowiedzi bohaterów literackich tych cech języka, które pozwalają na ocenę i wartościowanie postaw; - dyskusowanie o sposobach wyrażania za pośrednictwem języka takich wartości, jak: miłość, tolerancja, prawda, niepodległość;	- doskonalenie sprawności wypowiedzi ustnej, poprawnej pod względem fonetycznym i językowym; - tworzenie tekstów pisanych z przestrzeganiem reguł logiki i spójności w takich formach, jak: rozprawka problemowa, rozprawka interpretacyjna; - przygotowywanie wypowiedzi pisemnej ze świadomością wyboru formy gatunkowej; - analizowanie tematów do pisemnego opracowania; - stawianie hipotez lub tez interpretacyjnych; - dobieranie argumentów dla uzasadnienia własnej tezy lub hipotezy; - hierarchizowanie i selekcjonowanie argumentów ze względu na ich wartość argumentacyjną; - stosowanie w dyskusji uczuciowych zabiegów perswazyjnych; - operowanie słownictwem w zakresie tematów wcześniejszych i danego etapu kształcenia.
Zakres rozszerzony Spełnianie wymagań powyższych oraz: - czytanie utworów, które są kontekstem dla poznawanych w szkole utworów drugiej połowy XIX i pierwszej połowy XX w.;		

– samodzielne wybieranie lektury koniecznej do opracowania wybranego zadania; – interpretacja i wykorzystanie we własnych wypowiedziach tekstów krytycznoliterackich; – czytanie intertekstualne ze świadomością, że użytkownik języka może w każdorazowym akcie odbioru zestawiać wskazane przez siebie elementy tekstu; – dostrzeganie relacji między obrazem świata a językiem, jakim jest on prezentowany; – dostrzeganie odmienności stylów artystycznego i naukowego oraz konfrontacja ich ze stylem potocznym.	– odnajdowanie w utworze takich wartości, jak: prawda, tolerancja; – dyskutowanie o wartościach, takich jak: honor, wolność, Bóg; – odczytywanie z tekstów wartości narodowych i uniwersalnych, dyskutowanie o ich wzajemnych relacjach; – dostrzeganie źródła konfliktów wartości, dyskutowanie o konsekwencjach z nich wynikających.	Zakres rozszerzony Spełnianie wymagań powyższych oraz: – rozwijanie sprawności z klasy poprzedniej.
	Zakres rozszerzony Spełnianie wymagań powyższych oraz: – wskazywanie relacji między różnymi aspektami czytanych utworów (etycznymi, estetycznymi, poznawczymi); – dostrzeganie przemienności konwencji romantycznych i klasycznych oraz praktyk ich łączenia; – rozpoznawanie w literaturze XIX i XX w. znaków tradycji biblijnej i antycznej; – rozpoznawanie parodii, parafrazy, trawestacji tekstu i wskazywanie wzorców w literaturze wcześniejszej; – przeprowadzanie interpretacji porównawczej utworów z epok wcześniejszych i późniejszych; – interpretowanie esejów i felietonów z uruchamianiem wiedzy o ich cechach gatunkowych; – dostrzeganie różnorodnych sposobów mówienia o wartościach.	

Odbiór wypowiedzi, samokształcenie i świadomość językowa	Analiza i interpretacja tekstów kultury oraz wartościowanie	Tworzenie wypowiedzi i świadomość językowa
- odczytywanie sensów utworów i ich fragmentów, rozumienie słów użytych w kontekście oraz refleksja nad wieloznacznością ich sensów; - rozpoznawanie specyfiki różnych tekstów publicystycznych i popularnonaukowych oraz umiejętności dyskutowania o nich; - odczytywanie w tekstach informacji jawnych i ukrytych; - odróżnianie opinii, komentarza, informacji; - rozpoznawanie manipulacji językowej; - rozpoznawanie ironii, jej funkcji w tekście oraz mechanizmów jej powstawania; - wskazywanie cech stylu danego tekstu, dzięki rozpoznaniu zastosowanych środków stylistycznych; - samodzielne poszukiwanie literatury potrzebnej do opracowania zagadnienia; - umiejętności korzystania, np. podczas przygotowania do egzaminów, z bazy danych stworzonej w poprzednich latach nauki; - świadome i refleksyjne korzystanie z tekstów, rozpoznawanie w nich funkcji informacyjnej, poetyckiej, ekspresywnej, impresywnej, w tym perswazyjnej; - świadome analizowanie języka tekstów mówionych i pisanych oraz rozpoznawanie w nich stylizacji; - odróżnianie błędów językowych od świadomej innowacji językowej;	- wstępne rozpoznanie tekstu ze świadomością, że jest to punkt wyjścia do dalszych rozważań interpretacyjnych; - odróżnianie wstępnego emocjonalnego odbioru od pogłębionej intelektualnie interpretacji; - rozpoznawanie konwencji klasycznych, romantycznych i współczesnych; - analizowanie rozpoznanych w tekście środków językowych i kompozycyjnych oraz określanie ich funkcji w tekście; - rozpoznawanie charakterystycznych cech utworów powstałych we wszystkich poznanych epokach literackich; - rozpoznawanie cech językowo-stylistycznych literatury drugiej połowy XX w. (zwłaszcza zjawisk poetyckich); - rozpoznawanie sposobów kreacji świata przedstawionego w literaturze współczesnej; - porównywanie utworów literackich i ich fragmentów, umiejętności dostrzegania elementów wspólnych i różniących; - wnioskowanie na podstawie przeprowadzonych analiz, budowanie spójnych, logicznych i przekonujących interpretacji tekstów; - poruszanie się w przestrzeni kultury, wskazywanie różnych kontekstów dla własnych interpretacji;	- sprawne posługiwanie się językiem mówionym; - pisanie tekstów na zadany temat, analiza tematu umożliwiająca przygotowanie rozprawki problemowej, interpretacyjnej, referatu lub recenzji; - umiejętność logicznego, konsekwentnego argumentowania, ilustrowanie wypowiedzi przykładami; - wyraziste i poprawne pod względem fonetycznym wygłaszanie samodzielnie przygotowanej, uporządkowanej merytorycznie wypowiedzi; - opracowywanie redakcyjne własnego tekstu; - sprawne posługiwanie się językiem polskim podczas dyskusji na tematy literacko-kulturowe oraz w pracach pisemnych. Zakres rozszerzony Spełnianie wymagań powyższych oraz: - tworzenie wypowiedzi, świadome operowanie dobrze dobranymi środkami językowymi; - trafne ocenianie własnych kompetencji językowych; - refleksyjne podejście do języka – analizowanie jego elementów podczas dyskusji o poprawności słownikowej i gramatycznej.

- rozpoznawanie i analizowanie słownictwa neutralnego i emocjonalnego;
- znajomość granic stosowania słownictwa swobodnego;
- znajomość słownictwa oficjalnego i umiejętności stosowania go w odpowiednich sytuacjach.

Zakres rozszerzony

Spełnianie wymagań powyższych oraz:

- twórcze wykorzystywanie wypowiedzi krytycznoliterackich i teoretycznoliterackich;
- rozpoznawanie retorycznych elementów wypowiedzi i określanie ich roli w osiągnięciu przejrystości oraz sugestynowości wypowiedzi;
- rozpoznawanie mechanizmów nowomowy charakterystycznych dla systemów totalitarnych;
- samodzielny wybór lektury;
- rozumienie różnych funkcji języka, takich jak: komunikacyjna, poznawcza, społeczna;
- postrzeganie języka jako narzędzia porozumiewania się;
- postrzeganie języka jako medium, które pomaga w poznawaniu świata i tworzenia jego obrazu;
- postrzeganie języka jako ważnego elementu tożsamości narodowej, regionalnej, śródowskiej;
- sytuowanie polszczyzny na tle innych języków słowiańskich i europejskich.

- interpretowanie sposobów zastosowania języka w budowaniu literackich kreacji;
- wskazywanie na wartości wyrażane za pośrednictwem języka oraz na język jako narzędzie wartościowania i źródło poznania wartości: świadomość, że sam język może być jasny, zrozumiały, klarowny, piękny i to jest jego wartością; że za pomocą języka określa się wartości oraz je poznaje, bo język nazywa: dobro, prawdę, miłość, wolność itd.

Zakres rozszerzony

Spełnianie wymagań powyższych oraz:

- odczytywanie intertekstualnych znaczeń interpretowanych utworów: wskazywanie symboli kulturowych, aluzji literackich, parodii, parafrazy i trawestacji;
- konfrontowanie tekstu literackiego z innymi tekstami kultury;
- przeprowadzanie interpretacji porównawczej.

4. Procedury osiągania celów w zakresie kształcenia i wychowania

Program *Świat do przeczytania* zakłada chronologiczno-problemowy układ treści literackich i językowych. Oznacza to, że uczeń prowadzony jest przez teksty powstałe od starożytności po współczesność. Lektury nie poprzedza wykład historycznoliteracki, w jego miejsce program wprowadza rozmowę o sztuce. Uczeń prowokowany jest do refleksji o malarstwie, architekturze i rzeźbie. Zadawane pytania zmierzają do uruchomienia najbardziej elementarnej wiedzy, którą wyniósł nie tylko ze szkoły, ale także z różnych prywatnych doświadczeń czytelniczych i egzystencjalnych.

We wstępnej części każdego rozdziału (epoki) zamieszczone zostały reprodukcje obrazów lub fotografie dzieł rzeźbiarskich bądź architektonicznych, które stanowią inspirację do rozmowy. Spostrzeżenia uczniów na ich temat nie muszą mieć charakteru erudycyjnego. Celem rozmowy jest pobudzenie wyobraźni, zachęta do refleksji, która może rodzić się z różnorodnych domysłów i prowadzić do dyskusji w klasie. Ten typ działań edukacyjnych ma na celu otwarcie uczniów, przygotowanie ich do podejmowania dialogu o tekstach i z tekstami, służące budowaniu ich świadomości literackiej, kulturowej i językowej.

Na wcześniejszych etapach kształcenia uczniowie czytali różne utwory, skupiając uwagę na problemach społecznych, egzystencjalnych, etycznych, bez konieczności sytuowania ich w określonych ramach czasowych. Nie interesowały ich sposoby przechodzenia idei, motywów czy tematów z jednej epoki do następnej, nie zajmowali się związkiem literatury z filozofią, nie próbowali rekonstruować obrazu człowieka w różnych czasach i nie rozstrzygali kwestii wzajemnych relacji myśli współczesnej i historycznej. Program *Świat do przeczytania* stanowi inspirację do wszystkich tych poszukiwań.

Cykl lekcji o literaturze i kulturze każdej epoki rozpoczyna się od rozmowy, która ma otworzyć ucznia na nowe problemy i uporządkować wiedzę wyniesioną z gimnazjum. W realizacji tego zadania pomocny jest podręcznik. Znajdzie w nim uczeń moduł **To już znasz**, powtarzany systematycznie na początku każdego podrozdziału, proponującego ogląd wybranego problemu ważnego dla epoki. Znajdują się w nim ćwiczenia językowe i literackie, które z jednej strony porządkują wiedzę, z jaką uczniowie przychodzą do danej klasy, a z drugiej przygotowują do odbioru i zrozumienia nowych treści.

Nowe treści zawarte są w podręczniku w module **Dialogi z tekstem, dialogi tekstów**. Znajdują się w nim utwory lub ich fragmenty do wykorzystania na lekcjach. Stanowią one podstawę do głębszej refleksji. Polecenia i pytania zamieszczone pod nimi mogą wskazać kierunki rozmowy i dyskusji w klasie. Jeśli Podstawa programowa zakłada, że utwór ma być omówiony w całości, pytania zaproponowane pod przywołanym w podręczniku fragmentem prowadzą ucznia od analizy fragmentu tekstu do lektury całości. Nie oznacza to

wszak, że nauczyciel zostaje zobligowany obudową dydaktyczną proponowanych tekstów. Program zakłada jedynie pokazanie uczniowi różnych sposobów docierania do sensów dzieła i odkrywania ich, jeśli natomiast nauczyciel zechce skorzystać z innych, własnych pomysłów, to oczywiście ma do tego prawo. **Program podkreśla jednak konieczność wnikliwego czytania i interpretowania tekstów literackich.**

Czas poświęcony analizie i interpretacji, wyczytywaniu z utworów przekonani filozoficznych charakterystycznych dla danej epoki oraz rozważanie problemów etycznych i estetycznych mają prowadzić uczniów do zdobywania wiedzy przez odkrywanie. Ciekawe dyskusje na lekcji mogą być motywacją do uważnej i wnikliwej lektury, której efekty uczniowie mogą porównać z interpretacjami autorytetów.

Moduł **Jak interpretują inni**, zamieszczony na końcu każdego podrozdziału, pozwala na konfrontację uczniowskich interpretacji z profesjonalnymi. Taki kierunek pracy z tekstem: od własnej interpretacji do jej konfrontowania z interpretacjami specjalistów ma na celu zachętę uczniów do samodzielnej lektury, pokazanie, że może ona dawać satysfakcję, zwłaszcza wówczas, gdy stanie się podstawą do rozważań o problemach żywo obchodzących współczesnego człowieka.

Podstawa programowa wśród trzech wymienionych celów ogólnych wskazuje na odbiór tekstu oraz jego analizę i interpretację, dlatego program *Świat do przeczytania* kładzie szczególny nacisk na wykształcenie tych właśnie umiejętności. Sposób, w jaki uczniowie będą tworzyć swoje własne wypowiedzi na podstawie analizy utworów, pozwoli określić stopień ich umiejętności interpretacyjnych. Aby wyraźnie uświadomić sposób postępowania analityczno-interpretacyjnego, w podręczniku do klasy I omówiono, w kontekście różnych utworów, kolejne kroki, które mają doprowadzić do zbudowania przekonującej, logicznej interpretacji. Uwagi te przybrały w podręczniku postać cyklicznego modułu zatytułowanego **Szkola interpretacji**.

Po analizie szczegółowych zagadnień wynikających z lektury wybranych tekstów autorzy programu proponują szczególnie rodzaj syntezy omawianych w rozdziale problemów. Przeprowadzenie tego podsumowania ma ułatwić podrozdział podręcznika kończący każdą epokę i zatytułowany **Dialog z tradycją**. Zawiera on zawsze trzy teksty kultury nawiązujące do tradycji omawianej epoki: współczesny esej interpretujący zjawiska epoki, dzieło malarskie oraz współczesny utwór literacki. Pytania do nich pomagają zebrać i podsumować wiadomości zdobyte w trakcie lektury oraz pokazać, że wciąż toczy się dialog współczesności z bliższą i dalszą tradycją.

Lektura utworu literackiego ma skłaniać do stawiania pytań, które pozwalają sytuować utwór i zdarzenia w nim przedstawione w określonym czasie historycznym. Świadomość czasu powstania utworu oraz czasu zdarzeń w nim ukazanych umożliwia rekonstrukcję poglądów ludzi średniowiecza, renesansu, baroku itd.

Najważniejsze wnioski dotyczące charakterystycznych cech kultury poszczególnych epok zebrać należy na zakończenie cyklu lekcji zbudowanego wokół problemów omawianych w związku z wybranym tekstem literackim. W ten sposób zostanie zrealizowana **zasada od tekstu do kontekstu**.

Praca nad każdym utworem literackim przebiega w czterech etapach:

1. Przygotowanie do odbioru przez uświadomienie i uruchomienie wiedzy już nabytej.
2. Wnikliwa lektura tekstu, po której następuje dyskusja, analiza i interpretacja.
3. Konfrontacja interpretacji uczniowskich z interpretacjami profesjonalnymi.
4. Usytuowanie utworu jako zjawiska w czasie jego powstania i określenie jego roli w świadomości człowieka XXI w. (uniwersalnej lub tylko historycznej).

Obraz epoki budowany jest nie przez narrację historycznoliteracką, lecz w trakcie uważnej lektury tekstów, pogłębionej w procesie interpretacji. Zarys wybranych problemów danej epoki wyłania się zatem z kilku krótszych utworów i pojedynczych dłuższych tekstów lub ich fragmentów. **Program zakłada bardzo konsekwentnie, że wiedzę o zjawiskach z obszaru kultury, języka i literatury zdobywa uczeń w procesie własnej lektury dzieł powstałych w kolejnych epokach od starożytności po współczesność.**

Za pośrednictwem tekstów literackich poznaje uczeń również zagadnienia z zakresu nauki o języku. Uświadamia sobie, że zawarty w literaturze obraz świata jest **obrazem językowym**, bo przedstawionym przez język i w języku. Odkrywa, że sposoby prezentacji świata, w jakim człowiek żyje, są konsekwencją sposobów używania języka i operowania nim. Znajomość konwencji językowych ułatwia więc odczytywanie językowego obrazu świata wpisanego w wypowiedzi innych.

Kształcenie językowe jest w programie *Świat do przeczytania* ściśle zintegrowane z kształceniem kulturowym i literackim, dlatego polecenia obudowujące utwory kierują także uwagę ucznia ku refleksji językowej. W zależności od przedstawianych utworów refleksja ta dotyczy historii języka polskiego i jego usytuowania wśród innych języków słowiańskich, problemów kultury i poprawności językowej, zagadnień sprawności komunikacyjnej, rozpoznawania różnych elementów komunikacji oraz ich funkcji. Ćwiczenia językowe bardzo często stanowią punkt wyjścia do rozważań o tekstach antycznych. Mają one pokazać, jak wiele elementów z tradycji biblijnej i mitologicznej utrwalałych zostało w języku i przetrwało, np. w postaci frazeologizmów, do czasów współczesnych.

Program zakłada aktywność ucznia, który czyta, poszukuje, dyskutuje, prezentuje swoje poglądy, buduje interpretacje, ale też słucha zdania kolegi i nauczyciela, polemizuje z nim, przedstawiając rzeczowe i logiczne argumenty oraz reaguje pozytywnie na rzeczowość i logikę interlokutorów. Aby taki rodzaj wzajemnej interakcji zaistniał, należy starannie przemyśleć metody, strategie i procedury postępowania na lekcji.

- Aktywność ucznia zależy od poruszenia jego emocji, co może nastąpić w chwili postawienia kontrowersyjnej tezy, zapisanej np. w temacie lekcji.
- Uczniowie są aktywni, gdy proponuje się im rozmowę o sprawach żywo ich interesujących, należy więc zadbać o to, by lekcyjne rozmowy wstępne budowały sytuacje intrygujące uczniów, by dotyczyły spraw dla nich ważnych.
- Rozmowy wstępne mają na celu otwarcie ucznia na spotkanie z tekstem, uaktywnienie jego myślenia, mają stanowić zachętę do stawiania pytań tekstowi także tych „zaczepnych” czy podchwytliwych, dotyczących np. sensu czytania tekstów dawnych, choćby takich jak *Bogurodzica*.

- Emocjonalność powinna zostać zracjonalizowana w procesie oglądu różnych elementów tekstu, podczas dociekań językowych czy problemowych pomagających odkrywać kolejne warstwy dzieła, dostrzegać w nim ślady kultury dawnej i współczesnej.

Warto zaplanować więc lekcje, na których uczniowie będą debatować o problemie, prezentować przygotowane w grupach projekty czy spierać się o interpretację utworu. Wśród metod przygotowujących do odbioru tekstu, zwłaszcza poetyckiego, warto polecić tzw. **eksplikację tekstu**, gdy to nauczyciel pokazuje, jak wiele kierunków interpretacyjnych jest możliwych i jak głębokie mogą być wnioski interpretacyjne wynikające z określonego przebiegu lektury i analizy tekstu. Kolejnym etapem następującym po nauczycielskiej eksplikacji może być przygotowany przez uczniów „festiwal interpretacji” polegający na przedstawieniu własnych odczytań utworów. Interpretacje uczniowskie mogą sięgać do różnych motywów, np. biblijnych, mitologicznych czy innych mogących zainteresować wychowanków.

Program zdecydowanie **nie zaleca wykładu**, zwłaszcza wykładu wstępnego do epoki czy problemu. Na koniec cyklu lekcji poświęconego wybranym utworom literackim, gdy poddano dyskusji mentalność człowieka epoki, porównano ją z mentalnością czy problemami człowieka współczesnego, gdy ustalono ważną dla epoki hierarchię wartości, warto metodą skojarzeń (np. map mentalnych) skonstruować podsumowanie najistotniejszych zagadnień. Można również, korzystając z wiedzy o zainteresowaniach uczniów, zaproponować im przygotowanie prezentacji podsumowujących omawiane utwory (problemy, zjawiska literackie i językowe).

Program *Świat do przeczytania* realizuje konsekwentnie założenie Podstawy programowej, które brzmi: uczeń szkoły ponadgimnazjalnej **ma przeczytać** w ciągu trzech lat edukacji na tym poziomie **minimum trzynastie większych pozycji książkowych**. Zapis ten obliguje nauczyciela do takiego postępowania, by wszyscy uczniowie tę minimalną liczbę książek przeczytali i – by była to lektura utworów, a nie opracowań i streszczeń. Wymóg ten może być zrealizowany tylko wówczas, gdy proces dydaktyczny zaplanowany przez nauczyciela będzie realizowany podczas ciekawie zorganizowanych jednostek lekcyjnych.

Ilościowy i jakościowy dobór tekstów przez nauczyciela powinien wynikać z oceny możliwości percepcyjnych wychowanków, ich zainteresowań oraz z oceny własnych możliwości perswazyjnych. Jeśli bowiem nauczyciel ma świadomość, że to on będzie musiał motywować uczniów do pracy i że będzie to wymagało od niego dużego wysiłku w poszukiwaniu pomysłów na lekcje, jeśli wie, że musi wykonać bardzo podstawową pracę u podstaw, by uczniowie przeczytali tę minimalną liczbę książek, powinien na niej poprzestać. Jeśli natomiast pracuje z uczniami zdolnymi, nawet mniej zainteresowanymi przedmiotem, to warto zaproponować im wszystkie prezentowane w programie metody pracy, po to, by pochylić się nad nieco większą liczbą utworów. Podkreśłmy jednak z całą mocą, **nie o ilość** przeczytanych lektur powinniśmy zabiegać, lecz raczej **o jakość ich odbioru**. Wieloaspektowy odbiór jednego tekstu literackiego i dłuższa nad nim praca są znacznie cenniejsze od powierzchownego omówienia trzech utworów. **Idea przyświecająca programowi to pokazanie przyjemności lektury.**

5. Opis założonych osiągnięć ucznia po zakończeniu trzyletniego cyklu nauki w liceum

5.1. Odbiór i tworzenie wypowiedzi

Uczeń:

- rozumie sens czytanych przez siebie tekstów, rozpoznaje różne ich gatunki publicystyczne i artystyczne;
- określa funkcje różnych zabiegów językowych, rozumie zależność między ukształtowaniem językowej wypowiedzi a obrazem świata, jaki ona przekazuje;
- rozpoznaje manipulacje językowe zarówno w tekstach publicystycznych, jak i wszelkich innych wypowiedziach dziennikarskich i literackich;
- wykonuje różne działania na tekście cudzym: parafrazuje, streszcza logicznie, analizuje przedstawione argumenty, formułuje tezę postawioną w tekście, sporządza z niego notatki;
- tworzy dłuższy tekst pisany, taki jak: rozprawka problemowa, interpretacyjna, referat, recenzja; dobiera adekwatne do formy wypowiedzi środki językowe i samodzielnie opracowuje tekst pod względem redakcyjnym;
- tworzy wypowiedzi argumentacyjne logicznie spójne i poprawne pod względem retorycznym;
- publicznie wygłasza przygotowane przez siebie wypowiedzi, stosując uczciwe zabiegi erytyczne ze świadomością ich funkcji.

5.2. Analiza i interpretacja tekstów

Uczeń:

- zna teksty literackie i inne teksty kultury wskazane przez nauczyciela;
- dyskutuje o przeczytanych utworach, prezentując swoje zdanie na ich temat, poszukuje argumentów dla jego obrony;
- rozpoznaje konwencje literackie, w które wpisują się czytane utwory;
- analizuje rozpoznawane środki językowe, stylistyczne i kompozycyjne i określa ich funkcje;
- poddaje analizie język tekstów dawnych, by uświadomić sobie źródła współczesnego języka polskiego;
- rozpoznaje w czytanych utworach cechy charakterystyczne mentalności i filozofii człowieka średniowiecza, renesansu, baroku, oświecenia, romantyzmu, pozytywizmu, modernizmu, postmodernizmu;
- rozpoznaje w literaturze współczesnej dialog z tradycją i wskazuje źródła tego dialogu;

- stawia hipotezy interpretacyjne, wskazując istotne dla utworu wyznaczniki kompozycyjne i słowa-klucze;
- wykorzystuje konteksty literackie, kulturowe, filozoficzne w argumentacji interpretacyjnej;
- dostrzega zmienność funkcji tych samych motywów w utworach literackich powstałych w różnych epokach;
- interpretuje treści metaforyczne, alegoryczne i symboliczne tekstów kultury;
- przedstawia argumenty uzasadniające przyjęcie lub odrzucenie określonego systemu wartości;
- wskazuje w różnych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne oraz dyskutuje o ich wzajemnych niesprzecznych relacjach;
- dyskutuje o konflikcie wartości, rozumie ich źródła i wskazuje sposoby ich przedstawiania w literaturze.

5.3. Samokształcenie i świadomość językowa

Uczeń:

- korzysta z bibliotek tradycyjnych i cyfrowych, by zgromadzić literaturę potrzebną do opracowania określonego tematu;
- samodzielnie poszukuje źródeł informacji i kompletuje informacje potrzebne do przygotowania prezentacji na wybrany (zadany) temat;
- świadomie posługuje się ogólną odmianą języka, wiedząc o istnieniu różnych jej odmian terytorialnych i środowiskowych;
- poddaje analizie słowa, wyrażenia, związki frazeologiczne, rozważa ich funkcje w wypowiedzi własnej, literackiej i publicystycznej;
- zna i rozumie system znaków językowych; rozróżnia znaki werbalne i niewerbalne, wie, że mogą być różnie interpretowane;
- interpretuje tekst ze względu na jego funkcję poznawczą, poetycką, ekspresywną, impresywną, a także perswazyjną;
- rozpoznaje w wypowiedziach błąd językowy, odróżnia go od innowacji językowej;
- rozpoznaje i określa funkcję zabiegów stylizacyjnych, takich jak: archaizacja, dialektyzacja, kolokwializacja.

6. Propozycja kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia

Celem oceny jest motywacja i sprawdzanie postępów ucznia w nauce, dlatego kryteria oceniania powinny zostać określone przez nauczyciela w sposób zrozumiały, logiczny i przekonujący dla ucznia. Zadania oceniane należy podzielić na:

1. ustne i pisemne:

ustne – to wszelkie wypowiedzi w trakcie dyskusji, debat, prezentacji, odpowiedzi na zadany przez nauczyciela temat;

pisemne – to wszelkie prace w postaci rozprawek problemowych, rozprawek interpretacyjnych, streszczeń logicznych, testów sprawdzających wiedzę;

2. wykonywane w klasie i przygotowane w domu.

- Większość wypowiedzi ustnych powstaje w klasie i jest świadectwem reagowania na bieżące sytuacje problemowe. Ocenie w trakcie rozmów lekcyjnych powinna podlegać merytoryczna strona wypowiedzi i sposób myślenia ucznia. **Nie należy oceniać poglądów i opinii, zwłaszcza takich, które nie są zgodne z opiniami i poglądami nauczyciela.**
- Wypowiedzi ustne mogą być przygotowywane także w domu, wówczas gdy np. uczeń ma wykonać jakąś prezentację, przygotować się do **wygłoszenia** (nie czytania) referatu.
- Wypowiedzi pisemne najczęściej przygotowywane są w domu. Są to wszystkie formy rozprawek i streszczeń. Aby doskonalić formy wypowiedzi, które będą podlegały ocenie na egzaminie maturalnym, należy co najmniej raz w miesiącu zadawać uczniom pracę pisemną (np. rozprawkę problemową lub interpretacyjną, streszczenie logiczne, recenzję) i oceniać ją.
- Stopień samodzielności, jaki osiągnął uczeń w pisaniu prac argumentacyjnych, ocenia się na podstawie jego pisemnych wypowiedzi tworzonych w klasie (prace klasowe). Podczas prac klasowych sprawdzana jest także wiedza uczniów. Prace mogą wówczas przyjąć formę testów otwartych lub/i zamkniętych.

Każda ocena pracy pisemnej i dłuższej wypowiedzi ustnej powinna odbywać się według zasad oceniania kształtującego, a to oznacza, że uczeń powinien otrzymać, w postaci pisemnej lub ustnej, recenzję swojej pracy, w której znajdą się następujące informacje:

- wskazanie i dowartościowanie pozytywnych elementów pracy;
- odnotowanie elementów wymagających poprawy lub dodatkowej pracy;
- wskazanie sposobu poprawy pracy;
- wskazanie kierunku dalszego postępowania.

Stopień opanowania wiedzy i umiejętności oceniany jest za pomocą tradycyjnej sześciopostopniowej skali ocen.

- Ocenę: dopuszczającą (2) i dostateczną (3) otrzymuje uczeń za spełnianie wymagań podstawowych w zakresie wiadomości i umiejętności np.: za odtwarzanie informacji bez umiejętności wyciągania wniosków; za stawianie hipotez bez umiejętności ich argumentowania; za odtwarzanie treści dosłownych utworów, bez umiejętności ich interpretowania.
- Ocenę dobrą (4) otrzymuje uczeń za spełnianie wymagań ponadpodstawowych, gdy nauczyciel widzi trud opanowania przez ucznia umiejętności złożonych

i zdobywanie wiedzy trudniejszej np.: za wnioskowanie, w którym nie wszystkie elementy są spójne, ale widać dążność do logicznego argumentowania; za umiejętność stawiania hipotez i uzasadniania ich, chociaż nie zawsze trafnego; za próby porównywania tekstów kultury i logiczne wnioskowanie; za świadomą refleksję nad językiem, której brak jeszcze precyzji; za interpretacje, którym brakuje pełnej sprawności językowej, jednak wolnych od rażących błędów językowych i stylistycznych; za ortografię z niewielkimi usterkami.

- Ocenę bardzo dobrą (5) otrzymuje uczeń, który w stopniu zadowalającym korzysta z posiadanej wiedzy teoretycznej; sprawnie posługuje się językiem ojczystym w mowie i piśmie; interpretując dzieła kultury, sprawnie rozpoznaje wszystkie zastosowane środki stylistyczno-kompozycyjne i określa ich funkcje; buduje ciekawe, logiczne interpretacje dzieł kultury; ortografia jego tekstów jest bezbłędna.
- Ocenę celującą (6) otrzymuje uczeń, który wyróżnia się wiedzą i umiejętnościami; jego wiedza jest operatywna, ponadprogramowa; wyróżnia się samodzielnością w poszukiwaniach materiałów naukowych i ich wykorzystaniu do samokształcenia.
- Ocenę niedostateczną (1) otrzymuje uczeń, który nie spełnia wymagań najbardziej elementarnych; nie wykazał się znajomością przeczytanych lektur; nie ma wiedzy i umiejętności niezbędnych dla kontynuowania edukacji.

Ocena powinna być elementem motywującym ucznia do pracy, powinien mieć on świadomość, że nie stanowi ona kary, lecz jest sposobem pomiaru stopnia jego wiedzy i umiejętności, dlatego warto, by wiedział, że każdy jego intelektualny wysiłek zostanie sprawiedliwie oceniony.

Najwięcej problemów sprawia ocena umiejętności złożonych, takich jak interpretacja, zwłaszcza pisemna, oraz tworzenie wszelkich prac argumentacyjnych, w których konieczne jest logiczne wnioskowanie. Ocena takich prac powinna być wielokryterialna, a kryteria wyznaczone przez nauczyciela powinny dotyczyć następujących elementów:

- spójności językowo-tematycznej;
- logiki wypowiedzi;
- sprawnej argumentacji i wnioskowania;
- sprawności językowo-ortograficznej.

Oceniając, należy wziąć pod uwagę nie tylko końcowy efekt pracy ucznia, który jest oczywiście bardzo ważny, lecz także jego zaangażowanie oraz całościowy wkład pracy. Warto w kryteriach oceny ustalić z uczniami, że równie ważny jak efekt pracy jest sposób dochodzenia do niego, samodzielność w wykonywaniu zadań i zaangażowanie intelektualne.